

Gamle veje i Ty.

Af TORSTEN BALLE

(fortsat fra årbog 1948 og 1949).

III. Vilsund landevej

er den af de gamle veje, der er ændret mindst i tidens løb. Den kan simpelthen ikke godt gå andre steder, end hvor den nu går, omtrent midt på højderyggen mellem Tisted bredning og dalen, der går fra Nordentoft ned mod Vilsund.

På denne højderyg ligger en mængde høje, som vidner om tæt og gammel bebyggelse (se kortet i årbog 1948), og vejen er sikkert lige så gammel som højene. Da Tisted i middelalderen tiltog i betydning, blev vejen en af denne bys vigtigste forbindelseslinier med det øvrige land, skønt man måtte passere de to færgesteder ved Vilsund og Sallingsund for at komme til Viborg og Østjylland.

Medens landevejen til Vilsund ikke er flyttet i tidens løb, er dens fortsættelse, vejen fra Vilsund til Sallingsund, blevet helt omlagt. I gamle dage førte den ikke til Nykøbing, men direkte til Sallingsund over Dragstrup, Møllerup og Fredsø, hvorved den kom nær til Sønderherreds gamle tingsted i Møllerup, hvor den krydsede den anden gamle landevej på Mors, der gik direkte fra Næssund til Feggesund.

Vejene fra Tisted til kysten.

De hidtil omtalte landeveje tog færdselen fra Tisted mod syd, men handelsmæssigt set havde byen dog nok sine vigtigste forbindelser mod øst til Ålborg og mod nord og nordvest til kysten, d. v. s. til Norge.

Disse veje til havet var vel ikke egentlige landeveje, da de ikke førte fra en købstad til en anden, men de var alligevel af så stor betydning for landsdelen, at det vil være naturligt at sidestille dem med landevej ene.

Handels- og kulturforbindelsen mellem Sydnorge og Ty er ældgammel. Under stridighederne i det 17. århundrede mellem Tisted og handelspladserne ved kysten om retten til handelen på Norge hævdes det stadig, at denne handel havde fundet sted fra arilds tid.

Efter resultatet af Håkon Sheteligs undersøgelser af jernalderhuse på Jæderen i Sydnorge at dømme, kunne det se ud til, at der allerede tidligt i jernalderen har været forbindelse mellem Sydnorge og Ty. Der er nemlig stor lighed mellem disse huse og de tylandske jernalderhuse, som vi kender fra Ginnerup og Mariesminde. Den bygningsmåde, der blev anvendt, er egentlig den samme, som helt op til vore dage har præget de gamle tylandske gårde, i vor tid især laderne, som var hjrems hus med udskud og lave vægge af sten eller i ældre tid ofte af jord. Stolperne, der bærer taget, står inde i huset. I andre egne af Danmark var husene af bindingsværk, medens de i det meste af Norge var opført udelukkende af træ.

En undersøgelse af de fælles kulturtræk i Sydnorge og Ty er desværre endnu ikke foretaget, her skal kun nævnes, at der fra Jæderen kendes en hjulplov, der meget ligner de særlige tylandske plove (se Axel Steensberg: Den nordvestjydske hjulplov i "Sprog og kultur" 6. bind, side 113 ff.).

Den handelsplads, der betød mest for handelen på Norge, var Klitmøller, som har den bedste naturlige

landingsplads. Handelen her var til tider større end Tistedes handel.

Vejene til Klitmøller.

Mange veje peger da også mod Klitmøller fra hele oplandet. En af de vigtigste af dem var i det 17. og 18. århundrede vejen til Tisted.

Denne vej havde da et noget andet forløb end nu. Vejene søgte som nu så lige mod målet som muligt, og da man dengang ikke behøvede at tage hensyn til anlægsudgifter, kunne man lettere end nu følge den lige linie, og om der blev en vej mere, spillede heller ingen rolle. Da man omkring 1800 begyndte at anlægge ordentlige landeveje med bundbelægning og grøfter, søgte man ofte af hensyn til anlægsudgifterne at forene nogle af de mange veje, selv om vejlængden blev noget større. Således blev vejen fra Tisted til Klitmøller forenet med Hanstedvejen fra Tisted til Skinnerup, medens den før havde "egen udgang" fra Tisted.

Den gik nemlig ud ad den nuværende Tinstrupvej gennem Tinstrup by. (Dette bynavn har ikke noget med "ting", endnu mindre med "thing" at gøre. Navnet blev i ældre tid, da man ikke havde fundet på at "pynte" navne ved overflødige bogstaver, stavet Tinstrup, således som det også udtales af de gamle på egnen).

Den fortsatte som nu op over bakken syd for Bavn, hvor den store Møgelhøj ligger ved vejen. Denne høj blev i 1680'erne udset til fælles tingsted for Hundborg og Hillerslev herreder i stedet for de gamle herredstingsteder i Sjørrind og Hillerslev. Når tingstedet blev lagt ved denne høj, skyldes det sikkert den stærkt befærdede alfarvej, der gik forbi.

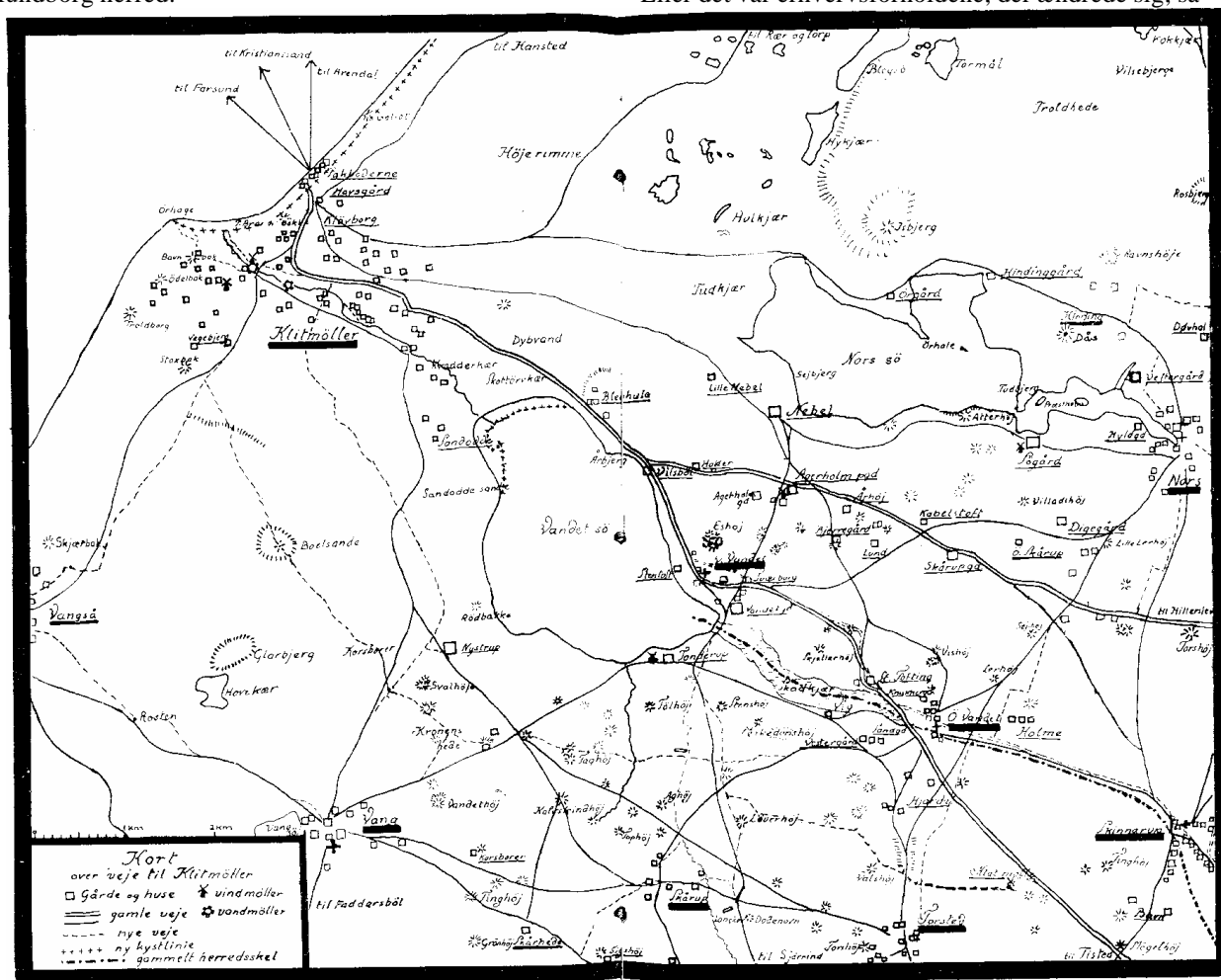
Vejene fortsætter i nordvest fra Møgelhøj, danner paa en strækning skel mellem Øster Vandet og Torsted sogne og når Klat Mølle i Torsted. Denne gamle mølle, der kunne ses langt omkring, men nu desværre er forsvundet, lå ensomt et godt stykke fra Torsted by. Det er sikkert også vejen, der er skyld i, at møllen blev lagt her.

Fra Klat mølle fortsatte vejen stadig i samme retning, ned mod Tøfting i Øster Vandet, mens den nu drejer ned mod Torsted. Af den gamle vej er en strækning endnu synlig fra Torsted-Nors vejen, som den møder ved Hjørdal. Dette vejstykke, der er næsten tilgroet, går gennem et meget ejendommeligt landskab, der i sin uberørte tilstand kan vise, hvorledes landsbyernes udmarksjorder kunne se ud i gamle dage.

Det stykke af den gamle vej, der ligger mellem Torsted-Nors vejen og Tøfting, findes endnu på kortene, men er ikke længere farbart. Vejen gik sønden om Øster Vandet by, et vidnesbyrd om dens betydning som gennemgående færdselsåre, og næde østenden af Skadkjær, der dengang ofte stod helt eller delvis under vand. Her skar vejen det gamle skel mellem Hundborg og Hillerslev herreder. Dette skel faldt ikke sammen med sognegrænserne, men gik fra Vandet sø gennem Skadkær, lige syd om Øster Vandet kirke, og videre mod Øst gennem lavningen til Skinnerup. Herfra gik skellet mod

syd gennem dalen til Tisted, idet det fulgte åen. Det gamle herredsskel var tydeligt nok bestemt af naturen. I gamle dage lå altså bl. a. Bavn, Hjørdal, Vestergård i Øster Vandet, den gamle kongsgård Vig og Tanderup alle i Hundborg herred.

Som så mange andre boplads i klitten mellem Vang, Vangså og Klitmøller er de nu forsvundet, uden at man egentlig ved hvorfor. Måske var det sandflugt, måske en række tørre eller fugtige år, der ødelagde avl og græsning. Eller det var erhvervsforholdene, der ændrede sig, så

Fra Skadkærs østlige ende gik vejen ind mellem de to gårde *Lille Tøfting* i Vester Vandet og *Store Tøfting* i Øster Vandet. Den sidste var en meget betydelig gård, men den er nu nedlagt. Herfra svingede vejen i en noget mindre bue end nu op på højdedraget hen mod Vester Vandet. Her gik den vistnok sønden om kirken, hvor den mødte "Sjørrindveje", som omtales i årbog 1948. Den fortsatte derefter mod nordvest, omtrent hvor landevejen nu går, ned mod en lille bugt på Vester Vandet sø. Ved denne bugt og ved vejen lå gården *Vilsbøl*, hvor der var bedested og kro for bønderne, når de kørte til Klitmøller med varer. Endnu ligger der her ved sønen to trægrupper, der viser stedet.

Nord for vejen lå et stykke tilbage gården *Holler*. Den er også borte, men navnet lever på egnen som slægtsnavn.

Fra *Vilsbøl* førte vejen som nu op over *Årbjerg* (måske af år = Ørn), ned mod den lille boplads *Bleghule*, hvor blegekridtet træder frem i skrænterne, og derfra videre over sletten mod Klitmøller.

Bebyggelsen ved Klitmøller strakte sig dengang helt ind til *Vandet sø*. Søen gik, som kortet viser, lidt længere mod vest end nu, vistnok fordi vandstanden var højere, og her, nær søens vestende, syd for udløbet, lå de østligste huse. De kaldtes *Sandodde*.

føden lettere kunne tjenes andre steder end på disse fattige "værsteder".

Fra *Sandodde* strakte bebyggelsen sig spredt, men ubrudt, helt ud til havet. Mellem 70 og 80 huse var der sidst i det 18' århundrede (Trap). Vejen gik omtrent, hvor den nu går, og førte derved midt gennem den daværende bebyggelse. Som nu drejede den tilsidst forbi det sted, hvor badhotellet ligger, og nåede havet lidt herfra.

Mange undrer sig over, at landevejen fører herud og ikke ned mod fiskernes landingsplads ved *Ørhage*. Ved vejen til *Ørhage* ligger nu det meste af byen, og her går færdselen eller dog det meste af den. Hvorfor går landevejen så ikke herud?

Jo, for i gamle dage lå landingspladsen netop der, hvor landevejen nåede ud til stranden. Her var det, norgesskibene ladede og lossede deres varer. Her lå pakhusene i række ved stranden, og her mødtes bønder, handelsfolk og sømænd på handelens vegne. Siden har havet taget et godt stykke af kysten, så det gamle landingssted nu ligger ude i havet. Når man sammenligner kortet fra ca. 1790 med et kort fra nutiden, viser det sig, at kysten her lå ca. 100 m længere ude dengang end nu. Det kan også ses, at det særlig er inde i Klitmøllerbugten, havet har taget land. Syd for *Ørhage* ser det ikke ud til, at kystlinien er blevet rykket tilbage, og det samme er

tilfældet fra ca. 3 km nord for landingspladsen og til Hansted.

Nær landingspladsen lå stederne *Havsgård* og *Kløvborg*, hvis navne også lever videre som slægtsnavne.

Klitmøller betyder møllerne i klitten. Og selv om norgeshandelen og fiskeriet vel nok var årsag til den største del af færdselen til byen, var der selvfølgelig også mange vejfarende, hvis ærinde gjaldt møllerne. I matrikullen 1688 nævnes tre møller. *Over mølle*, *Mellem mølle* og *Vester mølle*. Omkring 1800 var der kun to. Den vestligste af dem var da suppleret med en vindmølle, der, efter hvad gamle Lars Jensen i Torsted fortalte, trak den samme kværn som vandhjulet. Derfor måtte vindmøllen laves, så den gik "aved om", og det blev den ved med at gøre, da den senere blev flyttet hen paa Leerhøj i Øster Vandet.

Det er vel sandsynligt, at en del af melet, som blev malet af det korn, bønderne kørte til møllerne, blev solgt i Norge.

Foruden Tistedvejen førte mange andre veje til Klitmøller. Disse "møllerveje"s spor ser man mange steder i klit og hede syd og nord for byen. De skiftede vist ofte retning, måske på grund af sandflugten, måske også fordi de gamle spor blev opkørte, så de blev ufarbare, og man ser derfor mange steder et helt virvar af vejspor.

En vej gik mod syd langs kysten til Vangså, en anden vigtigere vej gik forbi Nystrup til Vang, hvorfra der var forbindelse vest om Sjørrind sø over Faddersbøl til Nørhå og længere sønderud til Oddesund. Ved Nystrup, den gamle herregård, udgik der fra denne vej en tredje vej, der midt på Kronens hede forgrenede sig mod Skårhede, Skårup og Torsted.

Fra Klitmøller gik der også en kystvej mod nord til Hansted, og længere inde i landet gik vejene til herregården Nørtorp, Rær og Hinding.

Lige syd om Nors sø var der vej til to andre herregårde, Nebel og Søgård, og til Nors, men den vigtigste af vejene til Klitmøller, bortset fra vejen til Tisted, var dog sikkert den, der ved Vilsbøl skilte sig ud fra Tistedvejen og førte lige mod øst. Denne vej, hvoraf store dele endnu er i brug, gik forbi *Agerholm præstegård* og *Skårupgård* over Nors bys udmark (havreland) til Hillerslev, den gamle herredsby, hvor der lå en kongelig borg, Hillerslevhus, og videre mod øst ad Ålborg til.

Præsten i Agerholm indberetter 1625, at "der går en alfar vej igennem hans gård fra havet og vesterstrand og igen tilbage", og præsten i Hillerslev indberetter ligeledes 1625, at han "har megen besværing af vejvandreendes folk, eftersom han bor på en alfar vej". (Præsten havde pligt til at huse og beværte alle rejsende: kørende, ridende og gående). Her kan der ikke godt være tale om andre veje end den førnævnte, hvis betydning dermed er bevist.

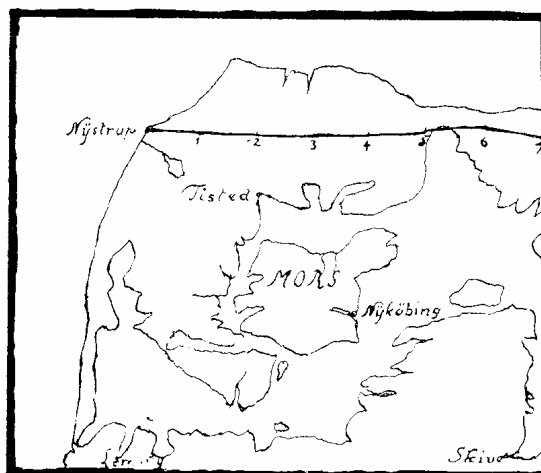
Ved Nors havreland ligger ved denne vej *Torshøj*, i hvis nærhed man fandt de berømte guldbåde, hvoraf der findes kopier i Tisted museum. Det kunne se ud til, at dette offerfund har forbindelse med vejen til havet, og hvis dette er tilfældet, må vejen og dermed også skibsfarten fra Klitmøller være ældgammel, idet man mener, at guldbådene er nedlagt i bronze- eller jernalderen.

Når vejen kaldes en alfarvej i det 17' århundrede, er det et vidnesbyrd om, at der må have været en handelsforbindelse mellem Klitmøller og egnene østpå

uden om Tisted, og man forstår da godt, at Tisted ville have eneret på handelen eller i hvert fald sikre, at handelen kom til at gå gennem Tisted.

Vejens forløb kunne også tyde på, at den stammer fra tider, da Tisted endnu ikke havde nogen betydning, og det har da været denne vej, som var den rigtige landevej fra Klitmøller mod øst.

Denne vej er det sikkert, der vises på et "Kort over alle store Veyes Maaling oc Afdeeling i Selland, Jylland oc Fyen, Slesvig, Holsten og Stormarn 1697" på Det kgl. bibliotek. Dette kort, hvorefter hosstående kort er tegnet, er noget skematisk, idet vejene er tegnet som stort set lige linier med mileangivelse efter Ole Rømers opmålinger. Det øvrige må opfattes som en skitse, men der findes dog mange rigtige og interessante detaljer.

Kort over Tv 1697.

Det ses, at vejen går nord om vejerne og nord om Tisted og Vandet sø med dens udløb. Dens endepunkt kaldes Nystrup, men er tydeligt nok Klitmøller. Denne fejltagelse må være sket ved, at Nystrup har været afsat på forarbejdet til kortet, hvis tegner så har opfattet navnet som hørende til vejens endepunkt. Lignende fejltagelser findes på Videnskabernes Selskabs kort, ja selv på Geodætisk Instituts nyeste kort.

En omtale af norgeshandelens betydning for egnens økonomiske og kulturelle forhold vil her føre for vidt. Det skal blot nævnes, at det er påfaldende, at mange af bønderne, der boede langs vejene, var meget velstående og oplyste folk. Dette forhold må have forbindelse med handelen på Norge, og det viser sig da også, at en del af disse havde slægtskabsforbindelser i Norge.

Således havde Peder Smed i Skårupgård, der levede omkring 1700, en datter, der var gift med købmand Klastrup i Kristianssand, og to af hans sønnesønner var købmænd i samme by, medens Mads Badskær i Vang, den berømte kloge mand, og degnen Christen Clementsen i Jannerup var gift med norske piger.

Mange bøndersønner gik over i handelen, således stammer fra Knakkergård i Øster Vandet købmandsslægterne Knakkergård og Leerhøj i Tisted, fra Digegård slægterne Dige og Nordentoft.

Dette er kun nogle få og spredte eksempler på, hvorledes Klitmølle rvejene for egnens befolkning blev vejen ud i den store verden, vejen til eventyr og rigdom. (Fortsættes i næste årbog).

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1950, side 98-109)